

УДК 37(091)(477=100)(092):101.9

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ СТАНОВЛЕННЯ СВИТОГЛЯДУ УКРАЇНЦІВ У СПАДЩИНІ МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА

Яців О.І., вчитель початкових класів

Навчально-виховний комплекс «Ходовицький загальноосвітній навчальний заклад І–ІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад»

Стрийського р-ну Львівської обл.

У статті на основі концепції людини Миколи Шлемкевича досліджено духовні і соціальні прояви людини, розглянуті цінності її морального та національного життя, розкрито соціальний аспект діяльності людини. Виявлено трактування Миколою Шлемкевичем духовно-моральних орієнтирів та ієрархії цінностей становлення світогляду української молоді людини.

Ключові слова: *орієнтири, цінності, ієрархія, духовність, світогляд, становлення української молоді людини.*

В статье на основании концепции человека Николая Шлемкевича исследованы духовные и социальные проявления человека, рассмотрены ценности его моральной и национальной жизни, раскрыт социальный аспект деятельности человека. Выявлена трактовка Николаем Шлемкевичем духовно-моральных ориентиров и иерархии ценностей становления мировоззрения украинского молодого человека.

Ключевые слова: *ориентиров, ценности, иерархия, духовность, мировоззрение, становление украинского молодого человека.*

Yatsiv O.I. SPIRITUAL AND MORAL ORIENTATIONS IN THE WORLDVIEW DEVELOPMENT OF UKRAINIANS IN MYKOLA SHLEMKEVYCH'S WORKS

People's ideas, produced during the entire history of Ukrainians, about the orientations in the younger generation development necessarily embody national aspirations, traditions, interests, mentality of the people. It is clear that during history different societies produced various ideological orientations, systems of values (which embodied socially meaningful views, ideas, convictions, ideals and expressed attitude towards society, nation, God, family, towards themselves and nature).

According to Mykola Shlemkevych (1894–1966) the basis of human life is formed by the idea of building a humane society, building the Ukrainian state and establishing a democratic system in it, therefore the values of the worldview development of the Ukrainians emphasized the most important thing that we strive for in the upbringing of the younger generation – service to God (as the highest the fulfilment of moral values) and Ukraine (national values). Worldview ideas of Mykola Shlemkevych are manifested in caring for humanity, generosity, kindness, love, they highlight a “decent person” with his/her moral virtues and the laws of honour.

M. Shlemkevych revealed the spiritual manifestation of man through his/her ability to reflect on life (logos), to arrange it (ethos), to distinguish the beautiful and the ugly in life (eros). Christian values associated with the realization of the significance of the ideals given to us by Christianity point to reliable orientations in the formation of a young man. They are indisputable, eternal, appealing to all peoples, depicted as the achievements of absolute perfection, and they mean that human life must first be filled with high content (a person as a social being living in a particular environment and belonging to a particular community, also needs national orientations within moral values).

According to M. Shlemkevych the lifestyle of a “decent person”, his/her moral values restrain people of an elitist type in their desire to go beyond the idea of social duty or duty to the laws of family life.

Key words: *orientations, values, hierarchy, spirituality, worldview, development of a Ukrainian young man.*

Постановка проблеми. Реальні зміни в суспільстві насамперед пов'язані зі зміною свідомості людини. Глибинна причина великих втрат людини у духовно-національній сфері перебуває не лише у «закритому» способі життя, вдаваній турботі про кожного, способі господарювання, а й у моральності людини, у матеріалізації її свідомості. Потребують переосмислення педагогічні системи вчених минулого, а також важливими є аналіз публікацій українців-емігрантів, опрацювання нової філософії освіти, обґрунтування нових підходів до вибору

стратегії виховання, визначення концептуальних засад оновлення системи української освіти.

Головним орієнтиром у вихованні молодого покоління є вироблені протягом усієї історії існування народу народні уявлення про мету виховання, про те, яким має бути представник народу. Кожен народ має свій особливий ідеал людини, у літературі, творах мистецтва він висловлює свої мрії й уявлення про те, якою має бути людина в його розумінні. Досвід минулих поколінь, виховна традиція завжди враховуються у

процесі відродження духовності, оскільки сприяють примноженню національної культури, закладають гарантії оновлення і прогресу суспільства.

Теоретичне обґрунтування українського виховного ідеалу знаходимо у творчості Г. Сковороди, К. Ушинського, Г. Ващенко [5], галицьких педагогів 30-х років, які втілили народні уявлення про те найголовніше, до чого прагнемо у вихованні – служіння Богові й Україні, гармонії душі, тіла і розуму. Адже Бог є найвищим втіленням Добра, Любові, Честі, Справедливості, Милосердя.

Відтак відповідно до мети виховання, що орієнтує на піклування про моральність, патріотизм, фізичний розвиток, про передачу знань та трудових умінь і навичок, практичний досвід українців щодо організації життя в сім'ї, сімейного затишку, домашнього побуту, ідеал досконалої людини виріс і зміцнів на власних традиціях і культурі. До того ж ураховання національних традицій в освіті не означало лише турботи про створення умов для формування національної свідомості, а насамперед гуманістичного характеру освіти (а також демократичних перетворень у ній).

Вихідним пунктом оволодіння народною культурою і народно-педагогічним досвідом і на цій основі всією національною та загальнолюдською культурою є ознайомлення з концепцією людини Миколи Шлемкевича (1894–1966), яка є центральною у його науковій спадщині. Інтерес до цієї концепції зріс в останні десятиліття, у період, коли відроджується і впроваджується в освітню практику національна виховна традиція. Життя і культурно-просвітницька діяльність М. Шлемкевича – яскравого представника української діаспори, людини високих моральних якостей, патріота, демократа – пов'язані з основними ідеями та тенденціями розвитку української галицької педагогіки ХХ ст., які стосувалися засвоєння світової класичної освітньої спадщини, забезпечення зв'язку з українською національною ідеєю, в основу якої було покладено збереження і розвиток етнокультурної самобутності українців в умовах колонізації земель України та обґрунтування потреб українців у національному відродженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світоглядні ідеї Миколи Шлемкевича вивчаються такими сучасними дослідниками, такими як: В. Артюх [2] (спроба екзистенціальної інтерпретації М. Шлемкевича), П. Берко, М. Дзера [3] (вивчають світоглядні позиції науковця крізь призму антропологічної установки), С. Грабовський [7], В. Храмова [10] (розкриває значущість поглядів М. Шлемкевича в контексті висвітлення особливостей української мен-

тальності). Проблему людини досліджують Г. Арендт [1] (в аспектах відповідності праці, роботи, дії як найголовніших видів діяльності людини, однієї з основних умов життя людини), Т. Біленко [4] (в контексті мови і політики), А. Гордієнко [6] (подає філософське розуміння змісту й сенсу людського буття), В. Табачковський [9] (наголошує на цілісності й унікальності людини, аналізує рівні людського способу буття) та ін.

Науково-просвітницька педагогічна діяльність та світоглядні ідеї Миколи Шлемкевича не були в Україні предметом окремого історико-педагогічного дослідження, не визначені цінності морального та національного життя людини та їх ієрархія у становленні української молоді людини; не описано виховний ідеал у трактуванні Миколи Шлемкевича.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі концепції людини Миколи Шлемкевича дослідити духовні і соціальні прояви людини, розглянути цінності її морального та національного життя, виявити трактування Миколою Шлемкевичем духовно-моральних орієнтирів та ієрархії цінностей становлення української молоді людини.

Виклад основного матеріалу. Погляди українських педагогів-емігрантів є демократичними за своєю суттю та проявляються у турботі про людяність, великодушність, доброту, любов, почуття особистої відповідальності. Хоча протягом історії різні суспільства виробляли різні системи цінностей, які висвітлювали перспективу людського життя, певної епохи, держави, що проявляється у наявності різних ідеологій, світоглядних орієнтацій, течій, усі педагогі-демократи підкреслювали, що людина завжди велична, хоча може й не мати рації, помилятися, зробити негарний вчинок.

М. Шлемкевич представляв різні моделі людини («старосвітський поміщик», «гоголівська людина», «сковородянська людина», «шевченкова людина», «сильна людина», «нова людина»). Він розглядав упорядкованість її життя та пропонував нашій увазі «порядну людину», «ідейну людину», «людину-героя» і «людину-революціонера»).

Виділяючи «героя» і «революціонера», М. Шлемкевич характеризував душу людини і стверджував, що «в людській душі є добро і зло, правда й брехня, щирість і підступ, праведник і розбійник» [10, с. 74]. Водночас дослідник вказував на те, що під впливом суспільства негативні риси завуальовуються, «примирюються» цивілізацією. Але поряд із тим стираються межі індивідуальності та неповторності, проявів креативності в людини (вважав, що в снах, недугах ховаються «приборкані сили душі»).

За М. Шлемкевичем, «ідейна людина це вже інший стиль життя, несений іншим моральним ідеалом. Замість замкнутості в родинному егоїзмі маємо тут на першому місці службу суспільству. Взагалі без ідейної людини суспільство не існувало б» [10, с. 72]. І, на думку М. Шлемкевича, якраз на масі «порядних людей» (філістерів) тримаються суспільства: «не на геніях і не на героях спочиває суспільство, але на масі філістерів, порядних людей» [10, с. 70]. Спосіб життя «порядної людини», її моральні цінності стримують людей елітарного типу в їхньому бажанні вийти за межі ідеї суспільного обов'язку чи обов'язку перед законами родинного життя. І лише у сфері громадсько-політичного та духовно-творчого життя «порядна людина» дозволяє людині елітарного типу бути самою собою, тобто звільнити себе від законів життя філістера.

Як бачимо, Микола Шлемкевич вказує, що основу ієрархії людей у суспільстві становить «порядна людина», над якою вивисується політична, мистецька та духовна еліта (і допомагає суспільству в існуванні «ідейна людина»). Водночас етос, життєвий порядок української людини, передбачає гармонійну ієрархію у суспільстві. Бо врешті-решт тут автентичність еліти працює на розвиток всієї такої цілісності, як історична спільнота. З іншого боку, наявність еліти («проводу») не дає змогу перетворитися «порядній людині» на одноплщинний на товп, юрбу: «масу порядних людей перетворює на суспільство людина вищого порядку, втілення вищого морального ідеалу» [10, с. 70]. Відтак гармонійність у ієрархії суспільства входить як складник впорядкованого життя української людини.

Відчуття розгубленості, характерне для кризової свідомості, за М. Шлемкевичем, не дає змогу проектувати життєву стратегію в далеке майбутнє; «на перехресті доріг стоїть українська душа в латаній свитині, зшитій із поношених і потертих мислей» [10, с. 34], а «на великому роздоріжжі ні нової ясної мислі, ні золотої мислі, ні Божого слова» [10, с. 37]. Отже, розгубленість української людини, яка веде до нестабільності у суспільстві, М. Шлемкевич трактує як трагедію.

У Миколи Шлемкевича ми знаходимо такий оптимістичний вихід із ситуації, що склалася: «ми попали в те суспільство, і ми мусимо вплетися в його темпо, щоб нас не розчавило» [10, с. 141], «ми попали в те суспільство, але маємо ще й свій український світ і своє українське суспільство» [10, с. 142]. Інтерпретуючи такі історіософські ідеї в публіцистиці Миколи Шлемкеви-

ча, В. Артюх вказує на песимістичну установку – українці в своїй новітній історії або мають зрізану суспільну піраміду без еліти, або ж через велику кількість претендентів на елітарність, насправді творять псевдоеліти, що добре засвідчили, наприклад, події в таборах для переміщених осіб після Другої світової війни [2, с. 8].

В основу життєдіяльності людини Микола Шлемкевич вкладає ідеї побудови гуманного суспільства, розбудови Української держави та становлення в ній демократичного устрою. Відтак усі аспекти української освіти мають відповідати духовним та національним потребам українців, нашій виховній традиції, а також потребам держави. Водночас українська освіта має орієнтуватися на перспективу, стратегічні цілі Української держави, а тому забезпечувати умови для демократичної освіти, розвитку громадянського самоусвідомлення, почуття власної національної гідності. Вікторія Храмова у передмові до видання праці Миколи Шлемкевича «Загублена українська людина» відзначає споконвічну відданість українців ідеалам демократії та гуманізму [10].

Світогляд особистості визначається саме тим, які цінності становлять його основу, яким орієнтирам особистість надає перевагу. Від пріоритетів у ціннісному світогляді молодих людей залежить майбутнє нації, держави. Процес соціалізації особистості як процес розвитку її соціальних можливостей (співіснування у соціумі, налагодження стосунків з людьми) стає вартісним, якщо її свідомість звільняється від ідеологічних міфів та соціальних ілюзій, якщо ціннісні орієнтації наповнюються змістом, який передбачає культурне засвоєння дійсності, забезпечує головну мету життєдіяльності людини, формує її духовні орієнтири. Тому цінності втілюють соціально значущі погляди, уявлення, переконання, ідеали, що виражають ставлення до суспільства, нації, до Бога, сім'ї, до себе, природи і т. ін., вони створюються на основі усвідомлення значущості явищ і процесів.

Осмислення гуманістичного сенсу цілей людської життєдіяльності дає можливість збагнути високу мету, задля якої живе людина, постійно прагнути до неї і виявляти власну відповідальність за все, що робиш. Практично всі дослідники системи цінностей сходяться на тому, що духовні цінності є найістотнішими чинниками поведінки людини, духовна культура людини проявляється у її взаєминах з іншими людьми, у здатності розуміти, поважати, любити людину, а також у ставленні до нації, громади, природи тощо.

Передовсім зрозуміти сутність духовного життя неможливо без усвідомлення

сутності добра і зла. Добро відображає прогресивну лінію у прямуванні людини до Бога, є передумовою дієвого ставлення до дійсності та виявляється як характеристика моральної цінності людських вчинків і взаємин, як моральний взірєць. У цьому розумінні добро є моральним мотивом життєдіяльності, ідеалом виховання, метою життя. Любити Бога понад усе означає любити добро і протистояти злу. Адже добра людина втілює добро у житті і поведінці, прагне до добра і досконалості. Вона несе благо, радість іншим, вона здатна до співчуття, любить, розуміє людей, приходиться їм на допомогу, готова співпереживати, прощати, бути терпеливою, делікатною. Водночас моральні цінності, які характеризують добро і прагнення до нього, у християнській філософії трактуються як недоторкані, абсолютні, вічні, які назавжди визначені, дані Богом. «Християнство вчить моральної непохитності і не розуміє гнучкості людини на вимогу минулих обставин», – писав Євген Сверстюк [8, с. 79]. І вибір системи цінностей здійснювався М. Шлемкевичем із урахуванням виховної традиції, досвіду минулих поколінь; на основі аналізу боротьби добра і зла, що пронизує все життя людини, в намірах сприяти примноженню національної культури, враховувати потреби держави: моральні ідеали.

Якщо українська виховна традиція характеризується реалізацією її гуманістичної сутності, перенесення акценту на духовні цінності, виховання любові, милосердя до людей, працьовитості, гідності, наполегливості, ініціативності, творчості, а також глибоким поєднанням моральних і національних почуттів, то гуманізація, що є центральним елементом оновлення української освіти, передбачає й увагу до національного життя людини, до її етнічних коренів, характеру, способу мислення, перебігу емоцій, що, безумовно, включає особливості, типові для нації. Відтак важливим пріоритетом освіти має бути подолання обмеженості, розкриття національного характеру всіх освітніх установ, забезпечення національної та регіональної своєрідності освіти за збереження її відкритості щодо міжнаціонального спілкування, взаємозбагачення національних культур.

Визначальна роль духовних цінностей узгоджується з вибором християнської філософії основою сучасного українського виховання. Християнські цінності, пов'язані з усвідомленням значущості ідеалів, що подає нам християнство, вказують на надійні орієнтири виховання. Вони незаперечні, вічні, звернені до всіх епох і народів, і досягнення найвищої мети, ідеалу, зображені

в особі Бога, досягнення абсолютної досконалості (цей ідеал передовсім означає, що життя людини має бути наповнене високим змістом): «порядна людина» – це та основна моральна вимога, той моральний ідеал, що творить підмурок піраміди моральних цінностей.

Опора у вихованні людини на християнські цінності не означає, що виключається турбота про матеріальне. Оскільки людина має і тіло, і душу, то вона вправі дбати про матеріальні речі, про їжу, житло, турбуватися про батьків, дітей, про своє здоров'я і навіть про красу, затишок, зручність, комфорт, однак християнський світогляд людини завжди допомагає зробити вибір на користь добра, зобов'язує надавати перевагу цінностям духовним, бути готовим завжди від матеріального відмовитися заради духовного. Це ставить обов'язкову вимогу до матеріального життя людини: воно має відбуватися в рамках добра і любові, в рамках християнських цінностей.

Отже, у душі українця традиційно поєднуються лагідність, великодушність, доброта, терпеливість, прагнення до гармонії з природою, емоційність, естетика світосприйняття і хоробрість, рішучість, лицарська мужність, прагнення до волі. Традиційний український ідеал втілює найвищі моральні цінності, прагнення до краси, вірність своєму роду, рідній землі, любов до отчого дому. Духовне спустошення, агресивний егоїзм, холодна гордіня, безмежна деспотія, прагнення до наживи ведуть до загибелі.

Водночас людина є істотою соціальною, живе у конкретному національному середовищі і належить до певної спільноти. Тому у виховному ідеалі обов'язково втілюються національні прагнення, інтереси, ментальність народу. Традиції народу стають духовним джерелом його виховного ідеалу, джерелом передачі його духовних надбань. Повернення до духовного коріння народу на засадах гуманізму ставить у центрі уваги порядну людину з її моральними чеснотами і законами честі, доброти, милосердя.

Микола Шлемкевич наголошував, що логос-світогляд і етос-життєвий уклад – це «поверхні», під котрими «кипить» життя. Якщо «зійти» у глибини їх, то побачимо «праджерела» усього наявного, «зачатки краси й погані, добра й зла, шляхетності й простацтва», «сферу, де панує великий демон туги й кохання – Ерос, творець душевних скарбів», «вияв душі», «царство, що в ньому лямпадою не ясні мислі, але релігійні здогади та формотворчі починання мистецтва», а «світогляд і мистецтво – два крила Ероса» [10, с. 111], які живуть «патосом правди» в душі.

М. Шлемкевич вказував, що мистецтво у такому відношенні виконує важливу суспільну функцію: «у мистецтві те глибоке, невикористане, придушене визволяється в ясно оформленому образі» [10, с. 74]. Правда світоглядного мислення – в його ясності й виразності; ознакою правди мистецького твору є його сила зворушувати читача, глядача, слухача – сила накинута виявлені в мистецькому творі переживання митця. Оскільки світогляд криє в собі тенденцію ясності і виразності понять; а мистецтво прагне до безпосередності й життєвої близькості, то його треба пережити, а не спостерігати й приймати розумом та уявою. Звісно, дві тенденції можна звести до однієї: і ідеологія, і мистецтво живуть у правді.

Осмыслиючи події українського сьогодення, ми робимо висновок, що «нова» людина живе в умовах сучасності. Підтвердженням є зміни у суспільній свідомості, завдяки яким в українському громадянстві простежуються риси «нової» людини: патріотизм, державницькі ідеї, сила волі та духу, національний характер, відповідальність за долю нації, рішучість, дієвість. Розгубленість української людини ми можемо розглядати як перехідний етап її становлення як «нової» української людини, як позитивне явище. «Нова громада духу» дасть можливість вільній людині адекватно реалізувати українську вдачу у вільній і незалежній Україні.

Висновки. Християнські цінності, пов'язані з усвідомленням значущості ідеалів, що подає нам християнство, вказують на надійні орієнтири виховання. Духовний прояв людини М. Шлемкевич розкрив через здатність людини обдумувати життя (логос), впорядковувати його (етос), розрізняти у житті красиве і потворне (ерос). Коли ми говоримо, що людина живе, дихає, мислить, діє, ми маємо на увазі, що, складаючись із матеріального та духовного, люди-

на є єдиною, існує єдиний діяльний центр людини, який традиційно називається людським духом, і функцією впорядкованості є встановлення порядку у первісному душевному хаосі.

Перспективами дослідження є виявлення особливостей мети виховання українців та практичні аспекти морального становлення людини в науковому доробку М. Шлемкевича.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арендт Г. Становище людини / пер. з англ. М. Зубрицької. Львів: Літопис, Центр гуманітарних досліджень Львівського держуніверситету ім. Івана Франка, 1999. 255 с.
2. Артюх В. Про деякі історіософські ідеї в філософській публіцистиці Миколи Шлемкевича: спроба екзистенціальної інтерпретації. Філологічні трактати. 2009. Том 1. № 3 4. С. 5–14.
3. Берко П.Г. Світоглядні позиції Миколи Шлемкевича крізь призму антропологічної установки / П.Г. Берко, М.М. Дзера. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Гжицького. 2016. т. 18. № 2 (69). С. 238–245.
4. Біленко Т. Людина в контексті мови і політики: об'єктивні та суб'єктивні чинники. Людинознавчі студії. Дрогобич, 2012. Випуск 22. Філософія. С. 27–37.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. С. 101–138.
6. Гордієнко А. Методологічні проблеми осмислення буття людини в західноєвропейських філософських концепціях другої половини ХХ століття. Філософська і соціологічна думка. 1995. № 5–6. С. 244–248.
7. Грабовський С. Дослідник української душі. Історичний календар. К., 1998. С. 42–43.
8. Сверстюк Є. Блудні сини України. К., 1993. 256 с.
9. Табачковський В. Життєвий світ людини і пізнання: персоналістична інтерпретація. Філософська думка. 2006. № 2. С. 14–349.
10. Шлемкевич М. Загублена українська людина. К.: МП Фенікс, 1992. 168 с. (Наукове видання; передмова Вікторії Храмової).